

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

2017

Pavel Tumpach

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

BAROKNÍ STAVBY V KULTURNÍ KRAJINĚ

SEVERNÍHO PLZEŇSKA

PAVEL TUMPACH

Plzeň 2017

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

**BAROKNÍ STAVBY V KULTURNÍ KRAJINĚ
SEVERNÍHO PLZEŇSKA**

Pavel Tumpach

Vedoucí práce:

Mgr. Petra Hečková, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2017

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2017

.....

1 ÚVOD.....	1
2 GENIUS LOCI ČESKÉ BAROKNÍ KRAJINY.....	3
2.1 Západní Čechy - vývoj kulturní krajiny po třicetileté válce.....	3
2.2 Severní Plzeňsko – krajina formovaná barokem.....	8
3 BAROKO V MIKROREGIONECH SEVERNÍHO PLZEŇSKA.....	12
3.1 Kralovicko.....	12
3.2 Plasko.....	14
3.3 Manětínsko.....	16
3.4 Všerubsko.....	17
3.5 Třemošensko.....	17
3.6 Nýřansko.....	18
3.7 Touškovsko.....	19
4 VÝZNAMNÍ BAROKNÍ ARCHITEKTI A STAVITELÉ NA SEVERNÍM PLZEŇSKU.....	21
4.1 Jan Blažej Santini – Aichl.....	21
4.2 Ondřej Matěj Kondel a Eugen Dominik Kondel.....	24
5 BAROKNÍ SAKRÁLNÍ STAVBY ONDŘEJE KONDELA NA SEVERNÍM PLZEŇSKU.....	28
5.1 Kostel sv. Mikuláše v Kozojedech.....	28
5.2 Kostel sv. Prokopa ve Všehrdech.....	31

5.3 Kaple sv. Jana Nepomuckého v Druztové.....	33
5.4 Kaple sv. Antonína v Nadrybech.....	34
5.5 Kostel sv. Jiří v Kostelci nad Mží.....	36
5.6 Barokní sakrální stavby Ondřeje Matěje Kondela na severním Plzeňsku – shrnutí.....	37
6 ZÁVĚR.....	40
7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	42
8 RESUMÉ.....	44
9 PŘÍLOHY.....	45
9.1.1 Příloha č. 1 – Kostel svatého Mikuláše v Kozojedech.....	45
9.1.2 Příloha č. 2 – Kostel sv. Prokopa ve Všehrdech.....	47
9.1.3 Příloha č. 3 – Kaple sv. Jana Nepomuckého v Druztové.....	49
9.1.4 Příloha č. 4 – Kaple sv. Antonína v Nadrybech.....	51
9.1.5 Příloha č. 5 – Kostel sv. Jiří v Kostelci nad Mží.....	53

1 ÚVOD

Tématem předkládané bakalářské práce je úloha barokních staveb v kulturní krajině severního Plzeňska. Pozornost bude také zaměřena na okolnosti jejich vzniku a širší aspekty architektonické a stavitelské produkce barokní doby v českých zemích. Hlavním cílem práce bude zmapovat konkrétní vybrané barokní památky především sakrální architektury na severním Plzeňsku a podrobněji rozebrat jejich význam pro utváření tamní kulturní krajiny. Bakalářská práce bude z hlediska použitých metod práce kompilací spojenou s analýzou a interpretací, následně bude využita metoda komparativní.

K výběru tématu bakalářské práce mne vedl můj dlouholetý zájem o regionální historii a architekturu, a to zejména barokní období, sakrální památky a umělce, kteří v této době realizovali své dílo v krajině severního Plzeňska. Domnívám se, že barokní architektura zaujímá v Plzeňském kraji významné místo, a proto jsem se zaměřil na toto historické období, které je ze strany mnoha badatelů stále podrobováno ucelenému zkoumání.

V úvodu bakalářské práce se zaměřím se také na *genia loci* české barokní krajiny, tj. ducha místa, který dává určitému regionu svébytný ráz a charakter. Využiji publikace autora Ch. Norberga-Schulze¹ a přehledovou literaturu editora V. Dudáka².

Barokní sloh významně ovlivnil ráz a podobu české krajiny. Především tzv. „barokní gotika“ je pozoruhodným fenoménem českého vrcholného baroka, která spojuje barokní prvky s gotickými, jejím tvůrcem byl stavitel italského původu Jan Blažej Santini-Aichl, jehož stavby jsou nezaměnitelnými dominantami severního Plzeňska.

V Santiniho díle pokračoval zednický polír později také samostatný architekt a stavitel, rodák ze severního Plzeňska Ondřej Matěj Kondel, na

¹ NORBERT-SCHULZ, CH. *Genius loci. Krajina, místo, architektura*. Praha, 2010.

² DUDÁK, V. (ed.). *Plzeňsko-příroda, historie, život*. Příbram, 2008.

jehož stavby se zaměřím ve svém vlastním průzkumu na severním Plzeňsku. Mým zájmem bude zmapovat sakrální památky podle návrhů J.B. Santiniho-Aichla, jejichž realizaci O. M. Kondel prováděl.

Na základě dostupných informací zejména z Památkového katalogu Národního památkového ústavu a ze sekundární literatury autorů Mojmíra Horyny: *J. B. Santini Aichl*³ a Ireny Bukačové: *Architektura Jana Blažeje Santiniho-Aichla*⁴ bylo vytypováno pět sakrálních staveb, které Ondřej Matěj Kondel vystavěl. Jedná se o tyto barokní stavby – kostel sv. Mikuláše v Kozojedech, kostel sv. Prokopa ve Všehrdech, kapli sv. Jana Nepomuckého v Druztové, kapli sv. Antonína v Nadrybech a kostel sv. Jiří v Kostelci nad Mží, kterým budou věnovány samostatné kapitoly bakalářské práce, mým úkolem bude zmapovat jejich lokalitu, provést popis a vlastní fotodokumentaci současného stavu jednotlivých sakrálních památek.

³ HORYNA, M. *J. B. Santini Aichl*. Praha, 1998.

⁴ BUKAČOVÁ, I. *Architektura Jana Blažeje Santiniho-Aichla na severním Plzeňsku*. Beroun, 2012.

2 GENIUS LOCI ČESKÉ BAROKNÍ KRAJINY

Na území českých zemí se baroko objevuje již ve druhé polovině 17. století. Vedle ostatních uměleckých forem ovlivňuje na samém počátku především architekturu. Barokní kultura v pobělohorském období rozvíjela v návaznosti na vítězství katolické strany nad protestantským stavovským povstáním. Pozoruhodnou a jedinečnou odnož českého vrcholného baroka představuje tzv. barokní gotika, která spojila prvky baroka a gotiky.⁵ Jednalo se o specifickou skupinu barokní architektury, která čerpá z repertoáru forem gotické architektury, a tyto volně přetváří vlastními výtvarnými a technickými prostředky.

Úkolem této kapitoly bude odpovědět na otázku, jakým způsobem barokní kultura zejména barokní architektura ovlivnila charakter české krajiny. Nejprve je důležité zamyšlení nad geniem loci české země, která je identifikovaná svojí polohou ve středu Evropy, a z tohoto důvodu se jí často dotýkaly historické události, které kladně i záporně ovlivnily její tvář.

Nejdříve bude objasněn pojem tzv. genia loci neboli duch místa, jedná se o římský pojem. Dle přesvědčení starých Římanů má každá nezávislá bytost svého genia - ochranného ducha. Tento duch dává lidem i místům život, provází je od narození až do smrti a také určuje jejich charakter. Genius tímto způsobem označuje, co věc je nebo čím chce být.⁶

2.1 Západní Čechy - vývoj kulturní krajiny po třicetileté válce

České země prošly v porovnání s ostatními evropskými zeměmi složitými dějinami. Češi dokázali přežít jedině zásluhou jasného geografického uspořádání země. Tím, že měli svůj vlastní vymezený prostor, odolávali po staletí tlaku ze strany svých sousedů, jimž se však

⁵VÁLOVÁ, M. *Venkovské baroko. Odemčené zámky stopy baroka v krajině*. Plzeň, 2014, s. 23-28.

⁶NORBERG-SCHULZ, CH. *Genius loci. Krajina, místo, architektura*. Praha, 2010, s. 18.

nicméně podařilo obsadit pohraniční oblasti. Christian Norber-Schulz si všímá, že České země v průběhu staletí byly jak místem setkávání místních s cizinci, tak také etnickým ostrovem s vlastní identitou. Popsaná dvojí povaha země je příčinou jejího zvláštního charakteru. Jako etnický ostrov vždy uchovávala své kořeny ve vlastní půdě, jako místo setkávání byla vystavována tlakům celé evropské kultury. Cizí přínos byl vždy transformován, okamžitě jak přišel do Čech, to dokazuje sílu zdejšího obyvatelstva a sílu *genia loci*.⁷

Čechy byly místem výjimečně silného patriotismu. Složitý dějinný vývoj vyžadoval, aby se obyvatelé identifikovali s tímto územím. Lze říci, že Češi milovali *genia loci*, byla to jejich země proto, protože se identifikovali s jejími kvalitami. Tuto lásku vyjadřovala literatura i hudba a v neposlední řadě také stavby. Málokterá země má architekturu tak jednotnou a přitom tak rozmanitou, podotýká ve své publikaci Christian Norberg-Schulze. Architektura je typicky česká, jejích variací je však bezpočet a zanechávají svědectví o výjimečných uměleckých schopnostech českých lidí.⁸

Baroko, kterému bude věnována celá tato práce, se uplatnilo v českém městském i venkovském prostředí. Jedná se období, které spadá do třetí dekády 17. století a končí po první polovině 18. století. Toto období bylo citelně ovlivněno devastujícími následky třicetileté války (1618-1648), neboť z ní se český lid a česká krajina po velmi dlouhou dobu těžce vzpamatovávala. Barokní tvorba se v Evropě a i českém prostředí projevila ve všech kulturních sférách od malířství a sochařství přes architekturu a hudbu až k literatuře.⁹

⁷ NORBERG-SCHULZ, Ch. *Genius loci. Krajina, místo, architektura*. Praha, 2010, s. 84-85.

⁸NORBERG-SCHULZ, Ch. *Genius loci. Krajina, místo, architektura*. Praha, 2010, s. 98-99.

⁹ SLÁDEK, M. (ed.) *Svět je podvodný verbíř*. Praha, 2005, s. 270-272.

Barokní člověk žil v naprosto odlišných společenských podmínkách oproti současnému uspořádání. Život člověka se v barokní době odehrával v soustředěných sociálních a biologických kategoriích. Na nejširší úrovni se jednalo o křesťanské společenství tehdejší Evropy. Novověký člověk včleňoval svoji existenci do rámce různých skupin a společenství. Tímto způsobem jednání si pomáhal utvářet vlastní identitu. Společenství mu poskytovalo zázemí, ochranu i pomoc v nouzi.¹⁰

Na území Čech a Moravy žily v období baroka tj. v 16. - 17. století podle odhadů asi dva miliony obyvatel. Barokní krajina se proměňovala v pomalém tempu na rozdíl od současné zrychlené doby. V této době došlo k největším zásahům do české krajiny, hlavní změna podoby krajiny je připisována právě období raného novověku, tj. mezi první čtvrtinou 17. a koncem 18. století. Jednalo se o období po skončení třicetileté války, která byla velkým zásahem do české krajiny, kdy došlo k jejímu rozsáhlému válečnému zpusťování. Typické barokní prvky jako budovy, parky, aleje, boží muka, smírčí kříže byly v této době podle předchozího pečlivého uvážení začleňovány do krajiny. Podstatnou úlohu zde sehrál sociální a mocenský vzestup nových šlechtických rodů. Sídla člověka – zámky, hrady, kláštery, města a vsi byly dosazeny do české krajiny, kde byl v té době převážně les, který již byl ohraničen loukami, poli, vinicemi, chmelnicemi, sady a zahradami. Pohled na českou krajinu byl již od pohraničních oblastí velmi přívětivý a upoutal tak nejednoho příchozího, kupce či cestovatele.¹¹

Bohužel období třicetileté války krásnou českou krajinu významně negativně ovlivnilo, česká populace byla vylidněna, země byla zpusťována. Tato změna byla nerovnoměrná, nejvíce vylidněné byly oblasti uprostřed země, horské oblasti byly v převážné míře více ušetřeny. Obyvatelstvo v poválečném období bylo zchudlé, města vyšla z války silně zadlužena.¹²

¹⁰ BŮŽEK, V. - KRÁL, P. (eds.) *Člověk českého raného novověku*. Praha, 2007, s. 12-31.

¹¹ BŮŽEK, V. - KRÁL, P. (eds.) *Člověk českého raného novověku*. Praha, 2007, s. 10-12.

I území západních Čech podleho zásadním škodám, postižené byly zejména oblasti Tachovska a Plzeňska. Třicetiletá válka narušila i obchodní svazky západních Čech se sousedními zeměmi, narušen byl i vnitřní obchod.¹³

Čechy na svém západě jsou typické svojí zvlněnou krajinou a upoutají i mnoha překvapivými krajinnými zvraty. V blízkosti hranic tato překvapení převládají: divoké skály, horské prameny, hluboká údolí a nepropustné lesy zpřítomňují původní síly země. Pro českou krajinu však nejsou charakteristické prvky, které by bylo možné snadno vnímat, jako na příklad jasně utvářená údolí, osamělé hory. Spíše lze říci, že je zde vše zároveň. Jedná se o charakteristický český rys, tj. smíchání všech krajinných rysů zároveň hory, údolí, roviny. Hory, vegetace a voda zde nejsou oddělené, ale spojují se do podoby romantického mikrokosmu.¹⁴

V českém prostředí se baroko objevuje ještě před vypuknutím třicetileté války, kdy za první stavbu, která nesla prvky baroka je považována Matyášova brána na Pražském hradě postavená před rokem 1614, ale k trvalému rozvinutí barokní architektury dochází až ve 2. polovině 17. století. V období třicetileté války architektonický vývoj a kulturní rozvoj stagnoval. Druhá polovina 17. století je obdobím raného baroka. K jeho významným představitelům patřil Carlo Lurago, který byl autorem kostela Nejsvětějšího Salvatora v Praze, který započal barokní přestavbu Klementina a podílel se na poutním areálu na Svaté Hoře u Příbrami. Dalším předním představitelem české barokní architektury je Jean Baptiste Mathey, jehož dílem je např. Křížovnický kostel sv.

¹² MAUR, E. *Obyvatelstvo českých zemí v raném novověku třicetiletá válka*. In Fialová, L. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha, 1996, s. 100-130.

¹³KUMPERA, J. *Dějiny Západních Čech. I. Díl: Od pravěku do poloviny 18. století*. Plzeň, 2004, s. 260-270.

¹⁴NORBERG-SCHULZ, Ch. *Genius loci. Krajina, místo, architektura*. Praha, 2010, s. 98-99.

Františka z Asissi u Karlova mostu či Trojský zámek, který představuje typickou trojkřídlou stavbu vymežující čestný dvůr.¹⁵

Drobná barokní architektura se stala nezbytnou součástí české vesnice a tímto v celém rámci české kulturní krajiny. Hlavním a dominantním prvkem téměř každé vsi byl bezesporu kostel. Jeho budova byla většinou vystavěna na návsi nebo na vyvýšeném kopci nad vesnicí. V nefarních vsích stála na návsi kaple, zvonice, někdy kříž či boží muka. Kříže byly často dřevěné, a proto se do dnešní doby nedochovaly, ale dodnes se setkáváme s kříži kamennými či železnými. V krajině na Plzeňsku jsou dochovány boží muka a barokní sochy ze 17. a 18. století (Manětínsko, Plasko, Rabštejn nad Střelou). Dochovala se například zajímavá dřevěná barokní kaple v Honezovicích u Stoda a zvonice v Neurazech u Nepomuka z počátku 18. století. Vesnické budovy byly na Plzeňsku až do počátku 19. století převážně dřevěné. K typickým památkám barokního období na Plzeňsku patří monumentální stavby klášterů Kladruby, Chotěšov, Plasy a Teplá.¹⁶

Vrcholné baroko se začalo prosazovat od konce 17. století a konečně přináší do staveb dynamiku. V půdoryse se hojně využíval ovál a kružnice, jejich vzájemné propojování a kombinování, jehož výsledkem jsou pozoruhodné stavby doplňované rozvlněnými římsami, volutami a dalšími typickými zdobnými prvky. Významným představitelem dynamického baroka byl Jan Blažej Santini – Aichl, který například projektoval poutní kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené Hoře a celou řadu významných staveb na Plzeňsku. K nim patří konvent cisterciáckého kláštera v Plasech, proboštství a kostel Nanebevzetí Panny Marie v Mariánské Týnici u Kralovic, klášterní kostel v Kladrubech a řadu dalších. Vedle Santiniho vytvořili celou řadu barokních památek Kryštof Dientzenhofer a jeho syn Kilián Ignác. Jejich nejvýznamnější společné dílo je chrám sv. Mikuláše v Praze na Malé Straně. Kilián Ignác

¹⁵ FÁK, J. - FOUČEK, K. *Baroko v Plzeňském kraji*, Plzeň, 2012, s. 4-5.

¹⁶KUMPERA, J. *Dějiny Západních Čech. I. Díl: Od pravěku do poloviny 18. století*. Plzeň, 2004, s. 306-308.

Dientzenhofer samostatně realizoval například nový konvent v Kladrubech, kostel sv. Martina v Damnově, poutní kostel v Nicově, kostel sv. Jana Nepomuckého v Nepomuku, kostel sv. Máří Magdalény v Karlových Varech aj. Z dalších významných architektů je možno jmenovat Františka Maxmiliána Kaňku, který projektoval kostel sv. Vojtěcha ve Vejprnicích.¹⁷ Krátký výběr barokních architektů je možné uzavřít významným regionálním stavitelem plzeňským rodákem Jakubem Augustonem, k jeho dílům patří kostel sv. Anny u bývalého kláštera dominikánek v Plzni, zámky v Příchovicích, Mirošově, Dolní Lukavici, Trpístech či Malesicích, kostel sv. Jiří v Černošíně a poutní kostel sv. Víta v Dobřanech.¹⁸

2.2 Severní Plzeňsko – krajina formovaná barokem

Severní Plzeňsko bylo oproti jiným oblastem osídleno později, neboť se na jeho území nacházely převážně lesy. Vesnice se v období baroka rozvíjely v důsledku slovanských a později německých kolonizačních vln, patřily převážně jednotlivým klášterům – Kladruba, Teplá, Manětín, Plasy a Chotěšov, které měly své nezastupitelné místo v rozvoji celého území. Písemné zmínky o vesnicích severního Plzeňska patří k nejstarším dokladům o způsobu osídlení těchto míst. Germanizace tohoto území nastala především po třicetileté válce, kdy do oblastí přicházeli osadníci z Bavorska.¹⁹

Na sever od Plzně, na velkém plaském klášterním panství, se ve druhé polovině 17. a v první polovině 18. století rozvíjel pozoruhodný fenomén barokní architektury, a to zejména zásluhou několika osobností opatů, kteří patřili k významným objednavatelům a dovedli důmyslně vystihnout ráz krajiny a do svých služeb vybrat ty nejnadanější architekty, malíře a sochaře své doby. Díky tomu tvoří severní Plzeňsko jednu

¹⁷ BĚLOHLÁVEK, M. *Dějiny Plzně I. Od počátku do roku 1788*. Plzeň, 1965, s. 284.

¹⁸ FÁK, J. - FOUČEK, K. *Baroko v Plzeňském kraji*. Plzeň, 2012, s. 4-7.

¹⁹ DUDÁK, V. (ed.): *Plzeňsko, příroda, historie, život*. Příbram : Baset, 2008. s. 280.

z nejvýznamnějších slohově a výtvarně nadprůměrných oblastí. Centrem regionu, který se rozkládá v malebné krajině kolem řek Střely a Berounky, byl klášter řádu cisterciáků umístěný v protáhlém plaském údolí.²⁰ Vladislav Dudák cituje historičku Irenu Bukačovou, která ve svém sborníku *Krajina jako kulturní prostor* charakterizuje tuto oblast slovy: „Pohled na krajinu Plaska a Kralovicka naznačuje, že máme před sebou rozsáhlý krajinný komplex, charakterizovaný symetrií, který můžeme označit jako šachovnicový s hlavní osou (Plasy-Hubenov), jíž protínají další kratší osy, tvořené spojnicemi (kdysi cestami) řady lokalit, jejichž umístění svědčí o cílené volbě osídlení.“²¹

Středověké cesty v minulosti byly označovány tzv. křížovými koly (jedno se dochovalo v Žebnici). Poutní cesty byly doplněny kříži a sochami světců, těch se však do současné doby mnoho nedochovalo. Jednou z posledních připomínek zaniklých poutních cest je návrší nad obcí Hadačka na Kralovicku. Z vyvýšeného kruhového násypu, který obklopují lípy je vidět ze směru od Plas poprvé kopule chrámu Zvěstování Panny Marie v Mariánské Týnici.²²

Vrchol vývoje plaského kláštera znamenal nejvýznamnější období působení opatů Ondřeje Trojera a Eugena Tyttla, které vyplnilo téměř stoleté období. České země se vzpamatovávaly po třicetileté válce a kláštery byly baštou rozvoje hospodářství a velkoryse budovaly svá sídla. Opatí Ondřej Trojer (1681-1699) a Eugen Tyttl (1699-1738) svým působením v Plasích spadají do období panování tří císařů – Leopolda I., Josefa I. a Karla VI. Většina opatovské kariéry Eugea Tyttla spadá do panovnického období císaře Karla VI. A právě počátek Karlovy vlády znamená i zahájení stavby Mariánské Týnice či plaského konventu.

²⁰ BUKAČOVÁ, I. *Architektura Jana Blažeje Santiniho-Aichla na severním Plzeňsku*. Beroun, 2012, s. 5.

²¹ DUDÁK, V. (ed.) *Santiniho cesta za světlem. Putování Plzeňským krajem*. Beroun, 2006. s. 50.

²² DUDÁK, V. (ed.) *Santiniho cesta za světlem. Putování Plzeňským krajem*. Beroun, 2006. s. 50.

Panování Karla VI. je zmíněno i na pamětních kamenech, které byly uloženy do staveb.²³

Cisterciáci se zapsali i do krajiny tvorby oblasti Plaska. Lipové aleje, které vysazovali, tvořily speciální místní varianty zvané lípa plaská, nebo také kapucínská. Lípa byla typická i pro cisterciácké kláštery na jiných územních.

Baroko významně ovlivnilo tvář kulturní krajiny na Plzeňsku. Barokní sakrální stavby vznikaly po 150 let a zobrazují myšlení a cítění české společnosti 17. a 18. století. Od poloviny 17. století docházelo k nárůstu obyvatelstva masivní emigrací a začal proces zvelebování měst a vesnic. V pohraničních a podhorských oblastech se v 18. století setkáváme s poslední vlnou kolonizace, zakládáním nových vsí, rozvíjí se i vrcholně barokní umění a kultura. Barokní díla obohacují a člení podobu měst a vesnic, a to mnohem výrazněji než středověké hrady.²⁴

Na rozvoji barokní architektury měli významný podíl církevní řády, na Plzeňsku řád cisterciáků, kteří měli své zázemí v plaském konventu. Plasští opati, působící v čele kláštera v 18. století, Trojer a Tyttl, začali plodnou spolupráci s pražským architektem Janem Blažejem Santini-Aichlem, který zřejmě v roce 1707 vstoupil do služeb plaského a roku 1710 kladrubského kláštera. V této době se v západních Čechách objevila celá řada staveb, která jsou monumentální svojí architekturou, originalitou a kvalitou. Při jejich realizaci získávala zkušenosti generace stavebních mistrů, polířů a zedníků, také samozřejmě malířů, sochařů a dalších uměleckých řemeslníků.²⁵

²³ BUKAČOVÁ I. *Architektura Jana Blažeje Santiniho – Aichla na severním Plzeňsku*. Beroun, 2012, s. 6.

²⁴ DUDÁK, V. (ed.) *Santiniho cesta za světlem. Putování Plzeňským krajem*. Beroun, 2006, s. 40-65.

²⁵ BUKAČOVÁ, I. *Architektura Jana Blažeje Santiniho – Aichla na severním Plzeňsku*, Beroun, 2012, s. 24-32.

Specifickým jevem českého barokního umění, který vyjadřuje barokní představy o prostoru a hmotě, je tzv. česká barokní gotika. Jedná se o pozoruhodný fenomén. Viktor Kotrba ve své monografii se zabývá problematikou barokní gotiky v českém umění. Jmenuje řadu barokních architektů např. Bayera, Broggia, Schora, Dienzenhofera, jejichž díla jsou vedle Santiniho, typická pro toto specificky české umění.²⁶

²⁶ KOTRBA, V. *Česká barokní gotika. Dílo Jana Santiniho Aichla*. Praha, 1976, s. 141-143.

3 BAROKO V MIKROREGIONECH SEVERNÍHO PLZEŇSKA

V této kapitole bude vytvořen základní přehled a výčet obcí severního Plzeňska v členění do sedmi mikroregionů a zmíníme se o významnějších architektonických barokních památkách autorů J. B. Santiniho – Aichla, O. M. Kondela a E. Kondela, které svojí typickou architekturou ovlivnily genius loci tohoto území.

Protože je v současné době česká kulturní krajina hustě osídlena, aby byla příslušná architektonická barokní památka územně začleněna, bude pojednáno o stupeň větších územních celcích, než které tvoří jednotlivé obce a jednotlivá sídla tj. mikroregiony. Toto členění bylo vybráno z důvodu, že toto rozdělení reflektuje územní rozvoj regionu. Na území severního Plzeňska v okrese Plzeň-sever se nachází mikroregiony Kralovicko, Plasko, Manětínsko, Všerubsko, Třemošensko, Nýřansko a Touškovsko.

V této kapitole také do příslušného mikroregionu zařadíme sakrální barokní památky v obcích Kozojedy, Všehrady, Druztová, Nadryby a Kostelec nade Mží realizované stavitelem Ondřejem Matějem Kondelem, které budeme dále popisovat v dalším textu (viz kapitola 5).

3.1 Kralovicko

Mikroregion Kralovicko sdružuje 25 spádových obcí – Tis u Blatna, Velečín, Pastuchovka, Žihle, Mladotice, Bílov, Potvorov, Sedlec, Vysoká Libyně, Kralovice, Výrov, Kožlany, Černíkovice, Kopidlo, Brodeslavy, Slatina, Všehrady, Holovousy, Kočín, Kozojedy, Bohy, Dolní Hradiště, Hlince, Chříč, Studená. Územně Kralovicko spadá do okresu Plzeň-sever. Centrem mikroregionu je město Kralovice, které je centrem správního obvodu obce s rozšířenou působností pro Manětínsko a Plasko. Doklady o nejstarším osídlení pocházejí podle archeologických nálezů z období eneolitu. Ale až ve středověku bylo Kralovicko trvale osídleno. Formování struktury sídel ovlivnily obchodní cesty, které se na území nacházely. Ve

směru východ – západ to byla obchodní trasa z Teplé přes Manětín a Kralovice do Rakovníka, ve směru sever – jih cesta Plzeň – Žatec. Kralovice byly hlavní křižovatkou obchodních cest a i půdorys města dodnes zachovává osu tržní vsi na této křižovatce.

Ve 12. století bylo významným impulsem dalšího sídelního vývoje založení kláštera v Plasích v roce 1144 (podrobněji viz 3.2 Plasko). Na spjatost s klášterem poukazuje mimo jiné i stavba kostela sv. Prokopa ve Všehrdech (viz kapitola 5.2). První písemné památky o mnoha vesnicích v této oblasti jsou spojeny s plaským klášterem (Bílov, Brodeslavy, Břízsko, Buček, Černíkovice, Dolní Hradiště, Dřevec, Hodyně, Kočín, Kopidlo, Mariánský Týnec, Mladotice, Odlezly, Potvorov, Sedlec, Všehrdy). Plaskému klášteru byla postoupena také větší sídla – Kralovice, Kožlany (1230-1238) a Žihle (1238-1448). Na rozvoj území, zejména v oblastech podél Berounky, měli také vliv drobní feudálové. Vývoj mikroregionu výrazně ovlivnila bělohorská porážka českých stavů (1620), která byla příčinou majetkových změn. Plaský klášter se v té době opět majetkově obohatil, získal krašovská panství a začal budovat velké barokní stavby.

Na barokních klášterních stavbách na Kralovicku se podíleli věhlasní soudobí architekti, zejména pak Jan Blažej Santini Aichi (viz kapitola 4.1) – jednalo se o probošství v Mariánské Týnici, kaple Jména Panny Marie v Mladoticích, kostel sv. Prokopa ve Všehrdech, hospodářské dvory Kalc a Hubenov.²⁷

Jednou z významných staveb mikroregionu je zmíněná kaple Jména Panny Marie v Mladoticích. Antonín Podlaha datací zařazuje stavbu do let 1708-1710.²⁸ Jedná se o pozoruhodnou stavbu, která je vystavěna na východním okraji obce Mladotice, v romantické lesnaté krajině, v blízkosti údolí řeky Střely. Šestiboká centrální kaple s tzv. vlašskou kupolí byla

²⁷ DUDÁK, V. (ed.): Plzeňsko, příroda, historie, život. Příbram : Baset, 2008. s. 233-235.

²⁸ PODLAHA, A. *Soupis památek uměleckých a historických v Království českém. Politický okres kralovický*. XXXVII. Praha 137-141, 266.

vysvěcena 14. září 1710. Autorství Jana Blažeje Santiniho-Aichla potvrdily při nedávném restaurování přímo v kapli objevené písemné prameny. Plaský opat zanechal svoji kamennou vizitku nad vchodem do kaple.²⁹

Hlavní dominantu Kralovicka tvoří bezesporu již zdaleka viditelná stavba Mariánské Týnice. Mariánský Týnec u Kralovic je památkovým areálem, který vznikl jako barokní poutní místo plaského kláštera cisterciáckého řádu koncem 17. století. Jeho nynější podoba pochází z doby vrcholného baroka, kdy si klášter objednal projekt kostela Zvěstování u významného architekta Jana Blažeje Santiniho.

3.2 Plasko

Mikroregion Plasko leží přibližně 25 kilometrů severně od Plzně. Územně spadá do okresu Plzeň-sever. Centrem je obec Plasy a pod její kompetenci spadá dalších 12 obcí – Pláně, Lité, Horní Bělá, Dolní Bělá, Loza, Mrtník, Rybnice, Kaznějov, Obora, Koryta, Dobříč, Jarov.³⁰

Území bylo ovlivněno především působením cisterciáckého řádu v Plasech. Klášter v Plasech vybudoval postupně rozsáhlý klášterní areál. Plaský klášter na svých pozemcích zřídil soustavu samostatných zemědělských dvorců. Tyto velké hospodářské dvorce tzv. grangie, byly využívány ke kolonizaci a kultivaci krajiny. Ke každému z dvorců patřily ovocné sady, zahrady, polnosti a rozsáhlé lesy. Do dnešní doby se zachovalo pouze 11 statků, mezi nejznámější patří dvůr Olšany, Lednice, Býkov, Lomany a Hubenov.

Krajina barokního Plaska byla utvářena mozaikou polí a lesů, přirozená krajina byla protkaná cestami, úvozy a pěšinami, které byly lemovány stoletými stromy, hranice v této krajině byly utvářeny kamennými mezníky, odsouhlasenými sousedními hospodáři. Krajinu

²⁹ BUKAČOVÁ, I. *Kaple s hvězdou. Kaple Jména Panny Marie v Mladoticích*. Mariánská Týnice, 2010. s. 8-10.

³⁰ DUDÁK, V. (ed.): *Plzeňsko, příroda, historie, život*. Příbram : Baset, 2008. s. 233-235.

protínaly dlouhé náhony, které vedly k mlýnům, stoupám, pilám. Voda hrála důležitou roli v krajině, cesty se křížovaly s řekami a potoky s četnými brody, přívozy a dřevěnými lávkami. Vesnické chalupy byly vesměs dřevěné s doškovými a šindelovými střechami, soustředily se kolem malých návší, kamenné kostely tvořily dominantu jednoduchého rázu barokní vesnice.³¹

Barokní architektura nastupuje do Plas přestavbou klášterního kostela Nanebevzetí Panny Marie v letech 1661-1668, v této době se raně barokní přestavba připisuje již výše zmiňovanému architektovi Carlu Luragovi. Další výrazná přestavba plaského konventního kostela a areálu se do Plas vrátila až o padesát let později.³² Antonín Podlaha v *Soupisu památek uměleckých a historických v Království českém, politický okres kralovický představuje* klášter Plasy jako konventní velkolepou stavbu barokní, provedenou v letech 1711-1740, uvádí, že podnět a návrh k ní dal opat Eugen Tyttl, kterému byli nápomocni architekti Dienzenhofer a zvláště Santini. Technické provedení řídil Matěj Ondřej Kondel³³ (viz kapitola 4.2).

Na realizaci barokní přestavby měli rozhodující podíl významné osobnosti opatů Ondřej Trojer (1648-1699) a již zmíněný Eugen Tyttl (1699-1738). Období jejich působení bylo vrcholem vývoje plaského kláštera, české země se vzpamatovávaly ze třicetileté války a těšily se poměrně dlouhému období, kdy všechny kláštery realizovaly obnovu a rozvíjely svá hospodářství a velkoryse budovaly svá nová sídla. Stavební činnost plaského kláštera se od konce 17. století vyznačuje zcela mimořádnou intenzitou, a to z důvodu výstavby velkých objektů, k nimž byly objednáni významní architekti kromě jmenovaných osobností

³¹ BUKAČOVÁ, I. *Architektura Jana Blažeje Santiniho-Aichla na severním Plzeňsku*. Beroun, 2012, s. 6-8.

³² BUKAČOVÁ, I. *Architektura Jana Blažeje Santiniho-Aichla na severním Plzeňsku*. Beroun, 2012, s. 10.

³³ PODLAHA, A. : *Soupis památek uměleckých a historických v Království českém. Politický okres kralovický*. Praha : 1912, s. 173-174.

Dienzenhofera, Santiniho a Kondela, lze zmínit další stavitele např. Mathey, Bayer, Hoffer či Špaček.

Na území mikroregionu Plasko se nachází panský dům v Nebřezinech, významná stavba plaského kláštera, která sloužila jako letní sídlo opatů, tento dům postavil pro svoji potřebu stavitel Ondřej Matěj Kondel (viz kapitola 4.2).

3.3 Manětínsko

Nejsevernější část Plzeňska tvoří mikroregion Manětínsko. Jeho bohatou historii připomínají nejen sakrální a panské stavby, ale také půvabná venkovská stavení a mnoho drobných soliterních staveb a soch, se kterými se setkáváme při návštěvě této krásné, zachovalé krajiny. Svým územím spadá Manětínsko do okresu Plzeň-sever a zahrnuje šest spádových obcí – Bezvěrov, Nečtiny, Manětín, Štichovice, Hvozd a Dražeň.

Manětínsko má velmi bohatou historii. Doba po bitvě na Bílé Hoře 1620 měla vliv na změnu majetkových poměrů na tomto území. Vliv na rozvoj oblasti měly šlechtické rody Kokořovců, Lažanských a Lauenburgů. Barokní doba a hospodaření šlechtických rodů se na Manětínsku výrazně zapsaly nejen do sídelní struktury, ale i do krajiny. Vysazovaly se aleje stromů, stavěla se boží muka, kříže, kapličky a sochy, vznikla také lesní obora. Všechny tyto kompoziční prvky formují krajinu Manětínska jako jedinečnou. Samotný Manětín je díky rodu Lažanských skutečnou barokní perlou západních Čech. Zámek Manětín se stal ve 2. polovině 17. století a na začátku 18. století střediskem umělců – architektů (Tomáš Haffenecker – pod vlivem J.B.Santiniho, J.B. Marhey), malířů (Petr Brandl) i sochařů. Kromě přestavby zámku bylo vytvořeno náměstí s terasou s umístěnými plastikami a kašnami. Barokní výzdoba se projevila v celém městečku.³⁴

³⁴ DUDÁK, V. (ed.): *Plzeňsko, příroda, historie, život*. Příbram, 2008, s. 238-240.

3.4 Všerubsko

Všerubsko se rozprostírá západně od Plzně, jedná se o spádové území obce Všeruby, která je také jádrem tohoto mikroregionu, který dále tvoří 11 spádových obcí – Blažim, Krsy, Kunějovice, Nekmíř, Nevřeň, Ostrov u Bezdržic, Příšov, Úněšov, Úterý, Všeruby, Zahradka.

Osídlení mikroregionu bylo v minulosti rozptýlené, obce většinou patřily ke klášterům v okolí tj. Teplé, Manětínu, Plasům a Chotěšovu, které měly stabilní a nezastupitelné místo v rozvoji regionu. Písemné zmínky o klášterních obcích patří k nejstarším dokladům, které dokumentují původní osídlení. Po husitských válkách se majetek dostal do rukou feudálů, kteří pro významnější sídla získali městská práva, jedná se o města Všeruby a Úterý. Zejména město Úterý má historický význam jako tržní město na trase Teplá-Plzeň. Ve městě Úterý se nachází významná barokní památka – kostel sv. Václava.³⁵ Mojmír Horyna uvádí, že stavba úterského kostela patří do skupiny poutavých pozdně barokních sakrálních památek vzniklých kolem roku 1750 především na panství tepelského kláštera a ovlivněných tvorbou K. I. Dientzenhofera. Dále konstatuje, že v případě kostela sv. Václava původní hypotéza o projektu J.B. Santini-Aichla je bezpředmětná.³⁶

3.5 Třemošensko

Třemošensko leží na sever od Plzně, jádrem mikroregionu je město Třemošná a dále oblast tvoří 14 spádových obcí – Česká Bříza, Hromnice, Kaceřov, Bučí, Dolany, Druztová, Horní Bříza, Krašovice, Ledce, Nadryby, Tatiná, Trnová, Zruč-Senec, Žilov.

Třemošensko vzniklo poměrně pozdě až v období středověku, významnou úlohu při jeho utváření měl opět cisterciácký klášter

³⁵ DUDÁK, V. (ed.): *Plzeňsko, příroda, historie, život*. Příbram, 2008, s. 285-287.

³⁶ HORYNA, M. : *J. B. Santini Aichl*. Praha, 1998, s. 438.

v Plasích.³⁷ Klášter v Plasech odkoupil obec Třemošnou od kapituly v Mělníku na konci 13. století. V průběhu staletí Třemošná patřila mnoha dalším majitelům především šlechtickým rodům. Z významných památek stojí za zmínku zámek v Kaceřově, který byl vystavěn majitelem Floriánem Gryspekem v letech 1540-1558 jako rodové sídlo kaceřovského panství.³⁸

Na území Třemošenska se nachází několik významných památek barokního období, kde je autorství připisováno Janu Blažejí Santinimu-Ajchlovi a jeho následovníkovi Ondřeji Matějovi Kondelovi. Jedná se o trojbokou kapli sv. Antonína v Nadrybech (viz kapitola 5.4), tato památka je nejmenší ze Santiniho staveb na severním Plzeňsku, která byla postavena na návsi obce v letech 1721-1725. Dále na území mikroregionu jsou umístěny další stavby z dílny obou mistrů, a to kaple sv. Jana Nepomuckého v Druztové (viz kapitola 5.3) a kostel sv. Jiří v Kostelci nade Mží (viz kapitola 5.5).

Na území mikroregionu Třemošensko se nachází také areál klášterního dvora Býkov (1702-1703), jehož realizace je připisována staviteli Pavlu Ignáci Bayerovi.³⁹

3.6 Nýřansko

Nýřansko těsně sousedí s Plzní. Hornická a průmyslová minulost vtiskla území specifický charakter, jedná se o hustě osídlené území, které je snadno dostupné z Plzně. Centrální obcí je město Nýřany a dále mikroregion tvoří spádové obce Blatnice, Heřmanova Huť, Hněvnice, Přehýšov, Rochlov, Tlučná, Úherce, Vejprnice a Zbůch.

³⁷ DUDÁK, V. (ed.) : *Plzeňsko, příroda, historie, život*. Příbram, 2008, s. 284-285.

³⁸ DUDÁK, V. (ed.) : *Plzeňsko, příroda, historie, život*. Příbram, 2008, 284-285.

³⁹ BUKAČOVÁ, I. *Architektura Jana Blažejí Santiniho-Aichla na severním Plzeňsku*. Beroun, 2012, s. 45.

K nejstarším místům souvislého osídlení Nýřanska patří obec Vejprnice, kde osada s původním názvem Ojprnice vznikla ve 2. polovině 10. století. Osídlení Nýřanska je doloženo v listinách kláštera v Kladrubech. Ve středověku měl pro vývoj území význam především klášter premonstrátů v Chotěšově, většina obcí náležela tomuto klášteru.⁴⁰ Dominantu obce vytváří kostel sv. Vojtěcha, jedná se stavbu z období baroka. Jeho výstavba byla zahájena v roce 1722. Základní kámen byl položen 30.4. 1722. Jednolodní stavba je autorstvím připisována zřejmě F. M. Kaňkovi.⁴¹

Kostel stojí ve středu obce poblíž návsi při okresní komunikaci, za kostelem je fara a hřbitov.

3.7 Touškovsko

Touškovsko leží západně od Plzně podél řeky Mže. Jádrem migroregionu jsou Město Touškov, Kozolupy, Bdeněves, dále oblast tvoří Čerňovice, Křelovice, Líšňany, Pernarec, Plešnice, Pňovany, Újezd nade Mží, Úlice.⁴²

V obci Líšňany 17 kilometrů od Plzně tvoří krajinnou dominantu místa i okolí kostel sv. Petra a Pavla. Líšňany byly centrem panství, jehož sídlem se stal za Antonína Steinbacha z Kranichsteinu roku 1660 postavený raně barokní zámek, který je dnes bohužel zříceninou.⁴³

Od zámku stoupá cesta, kdysi lemovaná alejí stromů, na kostelní vrch, kde stával ještě před polovinou 19. století líšňanský kostel téměř izolovaně (jen s farou) od vesnické zástavby. Kostel v Líšňanech jako farní

⁴⁰ DUDÁK, V. (ed.): *Plzeňsko, příroda, historie, život*. Přebram : Baset, 2008.

⁴¹ PROCHÁZKA, Z. - BUKAČOVÁ, I. FÁK, J – FOUČEK, J. *Severní Plzeňsko II*. Domažlice, 1996, s. 57.

⁴² DUDÁK, V. (ed.): *Plzeňsko, příroda, historie, život*. Přebram, 2008, s. 271-275.

⁴³ VÁLOVÁ, M. *Venkovské baroko. Odemčené zámky stopy baroka v krajině*. Plzeň, 2014, s. 57.

je uváděn již od 14. století. Další majitel líšťanského panství Julius Xaver hrabě z Hamiltonu ve své závěti odkázal 5000 zlatých na stavbu nového kostela, starý kostel byl stržen a začal se stavět nový. Stavitelem byl Eugen Kondel stavitel z Plzně (syn Matěje Ondřeje Kondela), základní kámen byl položen 20. května 1768 a 25. listopadu 1769 byl kostel vysvěcen. Jeho vnitřní úprava byla dokončena za Josefa Maxmiliána Kinského v roce 1774 a v roce 1791 sem byly přestěhovány varhany z děkanského kostela ve Stříbře. Kostel sv. Petra a Pavla je jednodílná barokní novostavba s lodí na elipsovitém půdorysu. Na ni navazuje na východě polokruhově ukončený presbytář a na západě hranolová věž s prohnutými stěnami krytá helmicí. K presbytáři na severní straně přiléhá výrazně nižší sakristie a na jižní oratoř, čímž má původní barokní stavba v půdorysu tvar kříže. K lodi pak byla v roce 1821 na severní straně přistavěna hrobka. Nad vchodem do kostela na jižní straně lodi je znak Kinských.⁴⁴ U kostela stojí barokní socha sv. Jana Nepomuckého datovaná na soklu rokem 1728. Sochu světce vztyčil podle slibu pan Antonín Kunz, což dosvědčuje nápis na soklu „EX VOTO POSVIT DOMINUS ANTONIUS KVNZ 1728“.⁴⁵

⁴⁴ Památkový katalog. Národní památkový ústav. www.pamatkovykatalog.cz.

⁴⁵ VÁLOVÁ, M. *Venkovské baroko. Odemčené zámky stopy baroka v krajině*. Plzeň, 2014. s. 121.

4 VÝZNAMNÍ BAROKNÍ ARCHITEKTI A STAVITELÉ NA SEVERNÍM PLZEŇSKU

V této kapitole se bychom chtěli představit dva vybrané architekty a stavitele, kteří působili na území severního Plzeňska, o kterých jsme se zmínili již v předchozích kapitolách. Nejvýznamnějším představitelem barokní architektury v západních Čechách byl Jan Blažej Santini – Aichl. Dále byl do bakalářské práce vybrán realizátor a pokračovatel Santiniho architektonického díla na severním Plzeňsku Ondřej Matěj Kondel a velmi stručně zmiňujeme i Kondelova syna Eugena Dominika.

Staviteli Ondřeji Matějovi Kondelovi jsme se rozhodli věnovat v ucelenějším měřítku a rozebrat všechny jeho významné sakrální stavby na území severního Plzeňska, které jsou mu autorsky přisuzovány. Ondřej Matěj Kondel byl rodák ze severního Plzeňska, který se také výhradně ve své profesi věnoval projektům umístěným na území svého rodného regionu. Vybrané Kondelovy stavby budou popsány v následujících kapitolách 5.1 – 5.5.

Dílo architekta Santiniho – Aichla má promyšlenou geometrii svých plánů, je obdivuhodné pro svoji sílu ducha, neboť se v něm odráží genius loci s lehkostí propojený s horizontem, nebem i podzemím, propojením živlů a lidské dovednosti a strhne návštěvníka a pozorovatele svojí nenásilnou monumentalitou i posvátnou krásou, jak výstižně reflektuje ve své publikaci Irena Bukačová.⁴⁶

4.1 Jan Blažej Santini – Aichl

Jako první objednavatelé byly v západních Čechách stabilizované kláštery – Plasy a Kladruby. Jejich opati přivedli do kraje významné osobnosti architektury a umění převážně z Prahy. Díky tomu má západočeské baroko od začátku vysokou úroveň, která se později promítla i do ostatní lokální tvorby. Odkaz architekta Jana Blažeje

⁴⁶BUKAČOVÁ, I. *Architektura Jana Blažeje Santiniho-Aichla na severním Plzeňsku*. Beroun, 2012, s. 7.

Santiniho – Aichla (1677-1709) představuje jedinečný a ucelený soubor barokních staveb, které výrazně ovlivnily vzhled české krajiny. Okruh staveb na severu Plzeňska vznikl díky plaskému klášteru a od svého vzniku tj. první poloviny 18. století proměnil tuto oblast Čech bohatým arzenálem unikátních barokních staveb v pozoruhodný region. Pro architektonickou aktivitu barokního období byla základní podmínkou obnova ekonomické síly po třicetileté válce.⁴⁷

Jan Blažej Santini – Aichl byl typickým představitelem českého barokního umělce. Santini byl potomek italské rodiny usazené před třemi generacemi v Praze. Jeho děd Antonio byl vlašský zedník, který se skupinou krajanů přišel na začátku třicátých let 17. století do Prahy, roku 1635 se oženil s pannou Kristýnou Ostovou z Plzně. Janův otec Santin⁴⁸ se narodil v Praze roku 1652 a byl vyučen kamenickému řemeslu, oženil se roku 1675 s pannou Alžbětou Thimovou z Prahy. Z manželství se narodily tři děti - nejstarší Jan Blažej (architekt), dcera Alžběta a syn František (kamenosochař).⁴⁹ Jan Blažej Santini – Aichl nemohl pokračovat v kamenickém řemesle svého otce, neboť měl blíže nespecifikovanou tělesnou vadu a vyučil se malířskému řemeslu. Umělcova celková slabá konstituce také způsobila jeho předčasné úmrtí. Santini byl ale velmi nadaný a intelektuálně nadprůměrný muž. Jeho talent byl mnohokrát prokázán v jeho celoživotním nezaměnitelném díle. Na jeho dílo měl bezesporu vliv dlouholetý otcův známý Jean Baptiste Mathey, který platil za znalce umění a byl projektantem Valdštejnových staveb v Praze i na duchcovském panství.⁵⁰

Jan Blažej Santini - Aichl se po celou dobu svého uměleckého působení věnoval převážně církevním zakázkám. Mezi opaty velkých

⁴⁷BUKAČOVÁ, I. *Architektura Jana Blažeje Santiniho-Aichla na severním Plzeňsku*. Beroun, 2012, s. 4.

⁴⁸ Santin – křestní jméno otce Jana Blažeje Santiniho-Aichla, viz HORYNA, M. *Jan Blažej Santini-Aichl*. s. 54-68.

⁴⁹KOTRBA, V. *Česká barokní gotika*. Praha, 1976, s. 129-131.

⁵⁰HORYNA, M. *Jan Blažej Santini – Aichl*. Praha, 1998, s. 54-68.

klášterů byl Santini ceněn především jako tvůrce jedinečného umění barokní gotiky. Doporučení Santiniho bylo zárukou umělecké a intelektuální výjimečnosti budoucího díla. Santini byl velmi duchovně založený, jeho intenzivní náboženský život rozhodně inspiroval jeho tvorbu. Santini se jevil jako silně racionální osobnost, který k problémům přistupoval v souvislostech, jeho povaha měla sklon k sebeironii, která se otiskla v jeho díle.⁵¹

Chronologicky první stavbou J. B. Santiniho pro klášter Plasy byla kaple Jména Panny Marie v Mladoticích (1708-1710). Od roku 1711 se však architekt zabýval zejména realizací konventu kostela v Plasech a poutního kostela a probošství v Mariánské Týnici také od roku 1711. Santini navrhl či inspiroval četné další stavby na plaském panství – rezidenci v Nebřezinách, přestavby kostelů sv. Mikuláše v Kozojedech a sv. Prokopa ve Všehrdech, návesní kapli v Nadrybech, hospodářské dvory Kalec a Hubenov. Po časně smrti architekta ve věku 46 let dokončoval stavby na Plasku stavitel Matěj Ondřej Kondel, který je doložený u přestavby kostela sv. Jiří v Kostelci nad Mží. Kodel i u svých vlastních staveb projevoval inspiraci Santiniho duchem, což je patrné zejména u kaple sv. Jana Nepomuckého v Druztové, nebo u přestavby kostela sv. Jiří v Plzni Doubravce (této stavbě se nevěnujeme, neboť neleží v regionu severního Plzeňska).⁵²

V barokní přestavbě se pokračovalo v areálu plaského kláštera. V letech 1711-40 byl postaven čtyřkřídlý dvoupatrový konvent Matějem Ondřejem Kondelem podle Santiniho plánů a snad i Kiliána Ignáce Dientzenhofera. Chodby konventu jsou vyzdobeny malbami Josefa Kramolína, Jakuba Antonína Pinka a Františka Antonína Müllera v první polovině 18. století. Skupina západočeských venkovských staveb, která se připisuje přímo Santinimu je poměrně rozsáhlá. Na plaském dominiu vznikla šestiboká kaple Jména Panny Marie v Mladoticích datovaná r.

⁵¹HORYNA, M. *Jan Blažej Santini – Aichl*. Praha 1998, s. 65-68.

⁵²BUKAČOVÁ, I. *Architektura Jana Blažeje Santiniho-Aichla na severním Plzeňsku*. Beroun, 2012. s. 26.

1710, trojboká kaple sv. Antonína Paduánského z r. 1725 v Nadrybech a dně barokně gotické svatyně – kostely sv. Jiří v Kostelci 1741-1744 a sv. Prokopa ve Všehrdech, se znakem plaského opata Eugena Tytla a letopočtem 1732. Na realizaci se podílel dále podrobně zmíněný polír Kondel, plaský poddaný rodák z Bílova u Kralovic.

Ondřej Kondel, jak budeme níže podrobně popisovat v následujících kapitolách, postavil samostatně celou řadu dalších kostelů a kaplí na plaském panství a v jeho okolí – Dolany, Druztová, Líšťany, Nynice. Kondelovým pozdním dílem je i plzeňský předměstský kostelík U Ježíška z roku 1745.⁵³ Plasko v kariéře Jana Blažeje Santiniho-Aichla zabírá zhruba patnáct let, tj. Od roku 1707 do jeho smrti v roce 1723.⁵⁴ Na stavitelskou tvorbu Ondřeje Kondela úspěšně navázal jeho syn Eugen Dominik Kondel, který vystavěl kostel sv. Petra a Pavla v Líšťanech a kostel Sedmibolestné Panny Marie v Rabštejně nad Střelou.

4.2 Ondřej Matěj Kondel a Eugen Dominik Kondel

Stavitel Ondřej Kondel se narodil roku 1686 v Kaznějově a umírá roku 1749 v Nebřezinách. Kondelova životní a profesní dráha je spojena zejména s prací pro plaský konvent. Ondřej pocházel z rodu Kondelů z Bílova. Jeho rodiče se usadili v Kaznějově, kde se otec Jan Kondel stal rychtářem.⁵⁵

Kondel byl také někdy nazýván Kučerou, o jeho mládí mnohé nevíme, protože se nedochovaly žádné zprávy. Obecně víme, že od počátku 18. století pracoval pro plaský klášter nejprve jako řadový zedník, poté jako zednický polír, nakonec jako stavitel řady staveb realizovaných po celém panství. O pracovní příležitost a získávání zkušeností neměl

⁵³ KUMPERA, J.: Dějiny Západních Čech. I. Díl: Od pravěku do poloviny 18. století, s. 294-296.

⁵⁴ BUKAČOVÁ, I.: Architektura Jana Blažeje Santiniho-Aichla na severním Plzeňsku, s. 33.

⁵⁵ BUKAČOVÁ I. *Architektura Jana Blažeje Santiniho-Aichla na severním Plzeňsku*. Beroun, 2012 s. 44-47.

mladý Kondel na plaském panství nouzi. Je známo, že pracoval na stavbě plaského konventu a zde se stýkal s autorem projektu Janem Blažejem Santinim, spolupracoval s ním také na stavbě kaple v Mladoticích v letech 1708-1710.⁵⁶ Je písemně doloženo, že Kondel při výstavbě plaského konventu po celou dobu jako polír dohlížel při jeho realizaci.⁵⁷

Santini byl s jeho prací spokojený a svěřil mu vedení stavby a také jej plaskému opatu Eugenu Tyttlovi doporučil pro realizaci dalších svých projektů. Za zásluhy o rozkvět panství, výslovně se stavbou konventu, kostelů, kaplí a hospodářských dvorů byl Kondel v roce 1721 propuštěn z poddanství a byl obdarován majetkem, který mu měl zajistit slušné živobytí i jeho potomkům do třetí generace.⁵⁸

Do trvalého užívání mu byl dán pozemek v Nebřezinech, kde si v roce 1723 postavil vlastní rezidenci. Jedná se o významnou světskou stavbu velké výstavby plaského kláštera.⁵⁹ Později sloužil jako letní sídlo opatů plaského kláštera, po jeho zrušení jako sirkárna. V současnosti je značně zanedbaný. Panský dům si postavil pro svoji potřebu Ondřej Kondel, o roku výstavby je informace uvedena nad vstupem - rok 1723. Dům je v současné době výrazně upraven. Z původního komplexu obytných a hospodářských budov se zachoval jen patrový, částečně podsklepený panský dům. Severní část původní veliké parcely č. 40, na níž se dříve nacházelo hospodářské křídlo, byla již dříve majetkově oddělena a nově zastavěna. Kdysi reprezentativní bezprostřední okolí domu se připomíná pouze terénní terasou s náznakem bývalých schůdků do jižní zahrady. Terén zahrady se pak značně svažuje ke Střele. Dvoupodlažní dům je částečně podsklepený z kamenného a smíšeného

⁵⁶ BUKAČOVÁ I. *Architektura Jana Blažeje Santiniho-Aichla na severním Plzeňsku*. Beroun, 2012 s. 44-47.

⁵⁷HORYNA, M. *Jan Blažej Santini-Aichel*. Praha, 1998, s. 269.

⁵⁸ www.pamatkopin.cz, ze dne 20. 11. 2016.

⁵⁹ Prohlášena kulturní památkou Ministerstva kultury, číslo v památkovém katalogu 29265/4-5215 – panský dům.

zdiva, se sedlovou střechou a valbami tří rizalitů. Základní půdorysná dispozice je obdélná. Na obou nárožích vyčnívají z obou průčelí pravouhlé rivality s konkávně prohnutými stěnami. Krov je spojovaný kolíky. Mohutné vazné trámy jsou původní, barokní, delší prvky mladší, střecha je kryta bobrovkami na husté laťování.⁶⁰ Autoři Tomáš Karel a Luděk Krčmář ve svém souboru Panská sídla západních Čech Plzeňsko uvádí, že je jedná o dům ve stylu *maison de plaisance*^{61 62}.

Ondřej Matěj Kondel se oženil ve farním kostele sv. Václava v Plasích a se svou manželkou v letech 1725 až 1742 přivedli na svět celkem 11 dětí. Po smrti Jana Blažeje Santiniho v prosinci 1723 pokračoval Ondřej Kondel na práci na rozestavěných stavbách a zahajoval realizaci podle Santiniho projektů – kostel sv. Mikuláše v Kozojedech, kostel sv. Prokopa ve Všehrdech, kapli sv. Antonína v Nadrybech, dvůr Hubenov. Poté zahájil vlastní projekční činnost, která byla silně ovlivněna realizací Santiniho architektonických projektů.⁶³

První autorskou stavbou Ondřeje Kondela byla zřejmě ohradní zeď s portály u farního kostela sv. Mikuláše v Kozojedech, vystavěná v roce 1737. Náročnějším projektem byla pak přestavba gotického kostela sv. Jiří v Kostelci a jeho realizace v letech 1741–1744. V té době byla stavebnická aktivita plaských opatů u konce a Ondřej Kondel začal vyhledávat pracovní příležitosti i mimo klášterní panství. V roce 1743 zakoupil měšťanství v Plzni, ale zůstal i nadále bydlet v Nebřezinech. Již dříve udržoval kontakty s plzeňskými elitami, přátelil se s primátorem a lékařem Petrem Pavlem Helfferem. Pro město Plzeň projektoval a

⁶⁰ Památkový katalog, kulturní památka č. 29265/4-5215.

⁶¹ Maison de plaisance – jedná o název pro typ menšího zámku, určeného pouze k občasnému pobytu.

⁶² KAREL, T. - KRČMÁŘ, L. *Panská sídla v západních Čechách. Plzeňsko*. České Budějovice, 2006, s. 153.

⁶³ BUKAČOVÁ I. *Architektura Jana Blažeje Santiniho-Aichla na severním Plzeňsku*. Beroun, 2012 s. 44-47.

realizoval opravu kostela sv. Jiří v Doubravce, stavbu kaple sv. Jan Nepomuckého ve Druztové, přímo pro primátora prak soukromou kapli U Ježíška na předměstí pod Mikulášským hřbitovem.

Ondřej Kondel umírá v roce 1749 v Nebřezinech a pohřben byl v kostele sv. Václava u plaského kláštera. Dlouhodobé angažování Matěje Ondřeje Kondela, kterému byly svěřeny veškeré stavební akce kláštera, je doloženo do konce 40. let 18. století.⁶⁴

Na Kondelovu činnost navázal jeho nejstarší syn Eugen Dominik Kondel, který byl v roce 1758 přijat jako zedník mezi plzeňské měšťany a vypracoval se rovněž na úspěšného stavitele a projektanta. Mezi jeho autorské stavby patří kostel sv. Petra a Pavla v Líšťanech, kostel Sedmibolestné Panny Marie v Rabštejně nad Střelou.⁶⁵

⁶⁴BUKAČOVÁ I. *Architektura Jana Blažeje Santiniho-Aichla na severním Plzeňsku*. Beroun, 2012 s. 46.

⁶⁵www.Pamatkopin.cz, ze dne 20. 11. 2016.

5 BAROKNÍ SAKRÁLNÍ STAVBY ONDŘEJE KONDELA NA SEVERNÍM PLZEŇSKU

Do této kapitoly bylo zařazeno pět sakrálních památek, které se nacházejí na území okresu Plzeň-sever. Stavby vznikly na základě původních Santiniho plánů a vystavěl stavitel Ondřej Kondel. Jediná z uvedených staveb - kaple v Druztové je vlastní Kondelův autorský projekt. Výběr byl proveden na základě rešerše Památkového katalogu vedeného Národním památkovým ústavem, jedná se nový systém evidence památek, který obsahuje komplexní údaje ke kulturním památkám, národním kulturním památkám, památkově chráněným územím, ochranným pásmům a také k dalším hodnotným objektům, jichž se dotýká zájem památkové péče.⁶⁶

Jednotlivé podkapitoly jsme nazvali podle jmen sakrálních staveb a místa, kde se nalézají, každá kapitola obsahuje stručný historický popis místa, charakteristik stavby. Všechna místa jsme navštívili a pořídili vlastní fotodokumentaci, která je v příloze této práce. Dále jsme vlastním pozorováním zasadili stavbu do kontextu místa a případně popsali její současný stav. U dvou památek probírá v současné době rekonstrukce, jedná se o kostel ve Všehrdech a kapli v Druztové.

5.1 Kostel sv. Mikuláše v Kozojedech

Obec Kozojedy se rozkládá deset kilometrů jihovýchodně od Kralovic nad údolím Rožnovského potoka. Této historicky zajímavé lokalitě dominuje kostel sv. Mikuláše, který stojí na jihovýchodu obce. Existence kostela sahá až do středověku, zajímavostí je, že v době před třicetiletou válkou, kdy byli patrony kostela Hrobčičtí z Hrobčic, byla při kostele zřízena banka. Kostelní jmění tehdy činilo 82 kop a 30 gr. Míšeňských a peníze zde bylo možné si vypůjčit na úrok 4 groše z kopy (tj. 7%), za dlužníka musel ručit ještě rukojmí.⁶⁷

⁶⁶ www.pamatkovykatalog.cz, ze dne 10. 11. 2016.

⁶⁷ PROCHÁZKA, Z. - BUKAČOVÁ, I. - FÁK, J. - FOUČEK, K. : *Severní Plzeňsko I.* Domažlice, 1996, s. 39 – 55.

V roce 1678 koupil krašovský statek i s obcí Kozojedy plaský klášter, tehdy byla fara zrušena a kostel spravovaly Kralovice. Fara v Kozojedech byla obnovena v roce 1694 a za úřadování opata Eugena Tyttla došlo k přestavbě kostela. Projekt Jana Blažeje Santiniho byl vytvořen asi kolem roku 1720 a přestavba byla zahájena dle klášterní kroniky roku 1723 (tj. v roce Santiniho úmrtí), stavitelem byl Ondřej Matěj Kondel. K dokončení došlo dle datace u znaku v roce 1727 a ohradní zeď ještě o deset let později.⁶⁸

Nejvýrazněji se Santiniho rukopis projevuje na průčelí stavby. Řešení tříosého průčelí s věží na čtvercovém půdorysu s konvexně vypjatými stěnami je významnou součástí Santiniho tvorby. Santiniho přístavba je širší než původní starší loď. Součástí komplexního řešení okolí kostela byla i hřbitovní zeď. Portály v ohradní zdi vznikly až roku 1737 dle jednoduššího vlastního návrhu Matěje Ondřeje Kondela.⁶⁹ Ohradní zeď je první Kondelova autorská stavba.

Popis stavby

Původně gotický kostel sv. Mikuláše⁷⁰ je v průčelní části barokně rozšířený. K obdélné lodi je připojeno užší, trojboce uzavřené kněžiště s obdélnou sakristií po severní straně. K západnímu průčelí je přistavěno barokní rozšíření, do přístavby je zasazena průčelní věž. Kostel je zděná, omítaná stavba. K obdélné lodi je připojeno užší trojboce uzavřené kněžiště, nad západním průčelím lodi se tyčí osová věž. Po severním boku presbytáře je pravoúhlá sakristie. Střechy kostela jsou kryté bobrovkami (kromě věže). Střední část západního průčelí je doplněna rizalitem obdobného tvaru, postranní úseky naopak konkávně prohnuté.

⁶⁸ FÁK, J. - FOUČEK, K. : *Baroko v Plzeňském kraji*. Plzeň, 2016, s. 17.

⁶⁹ BUKAČOVÁ, I. *Architektura Jana Blažeje Santiniho- Aichla na severním Plzeňsku*. Beroun, 2012, s. 92-93.

⁷⁰ Objekt je památkově chráněn od 3. 5. 1958, jeho katalogové číslo v památkovém katalogu Národního památkového ústavu je 1000153905.

Střecha je sedlová. Východní štít je zděný, hladce omítnutý, zalícovaný s krytinou, ve vrcholu je kovaný kříž. Fasády člení profilovaná korunní římsa, na západní straně je sokl z pískovcových desek, průčelí ohraničená kvádrovanými lisénami. V ose západní obdélný pískovcový portál s ušima a vpadlou lištou, přímá supraporta spojena s nadpražím zvlněnou plochou (dveře jsou kazetové). V jižní stěně je rozměrný vstup se segmentovým záklenkem do kobky, která slouží jako márnice.⁷¹

Kostel sv. Mikuláše je jednolodní stavba s trojboce zakončeným presbytářem. Všechny tyto části pochází ze staršího objektu a v baroku k nim byla na západní straně připojena část s věží na půdorysu sférického čtverce. Celá barokní stavba je širší než původní loď, v jejím průčelí se nachází hlavní vchod do kostela a tři kruhová okna. V další etáži je osazen znak (výklad podoby znaku u hesla Plasy) opata Tytla. Oltář v kostele je sice barokní, ale původní obraz s motivem sv. Mikuláše se nedochoval. Po jeho stranách stojí barokní sochy sv. Mikuláše a sv. Víta. V kostele je umístěna kopie drobné dřevěné sochy Panny Marie s dítětem, zvaná Kozojedská, z dílny anonymního mistra z let kolem roku 1390. Soška byla opakovaně upravena a je možno ji oblékat do různých šatů.⁷²

Původní jádro obce tvoří v současné době velká náves s kostelem, ta je položena netradičně poněkud stranou při východním okraji zástavby nad strmým svahem, a tak kostel na vyvýšeném místě působí pro přicházejícího návštěvníka jako dominanta. Kostel je nově omítnutý, fasáda má tlumené pastelové tóny. Okolí se vzrostlými listnatými stromy je parkově upraveno, doloženo fotodokumentací v příloze č. 1.

5.2 Kostel sv. Prokopa ve Všehrdech

Obec Všehrdy leží sedm kilometrů jihovýchodně od Kralovic na obou březích Všehrdského potoka. Dominantu obce tvoří na západě

⁷¹www.pamatkovykatalog.cz, ze dne 20. 11. 2016.

⁷² FÁK, J. - FOUĐ, K. *Baroko v Plzeňském kraji*. Plzeň, 2016, s. 55.

stojící kostel sv Prokopa. Je původně středověký, od 14. století byl farním. Písemnými prameny je jeho obnova doložena do let 1580-1589. K barokní přestavbě pak došlo v letech 1728-1737, kdy ves byla v majetku plaského kláštera a architektonický návrh úprav je připisován Janu Blažej Santinimu, stavbu realizoval stavitel Ondřej Kondel.⁷³ Drobný vesnický kostelík byl svojí přestavbou interpretován ve smyslu náročné barokní gotiky, jeho nedekoratívnost svědčí o Santiniho projektu, přestože byl realizován téměř deset let po jeho smrti.⁷⁴

Vesnice Všehrdy byla poničena v období třicetileté války a po své obnově se postupně stala přirozeným centrem, ke kterému náležely další vesnice v okolí. Autor projektu stavby kostela Jan Blažej Santini stál i v tomto případě před úkolem přestavby původně gotického kostela a měl začlenit novou stavbu do stávající vesnické lokality, tak aby spojil smysluplně staré části s novými.⁷⁵

Kostel ve Všehrdech je pozoruhodný svojí pečlivou propracovaností. Je mimořádně kvalitně výtvarně propracován, Santini svá řešení pojímal vždy v celkových souvislostech, tak aby stavba dokonale splynula s původním okolím.

Kostel je postaven na obdélném protáhlém půdorysu, k lodi přiléhá trojboce ukončený presbytář a na něj navazuje nižší šestiboká sakristie. V západním průčelí stojí věž na půdorysu sférického čtverce. V její první etáži jsou prolomena okna tvaru sférického trojúhelníka, ostatní okna stavby jsou obdélná, ukončená hrotitým obloukem. Nad vchodem je osazen znak opata Eugena Tytla s letopočtem 1732. Branky vedoucí na hřbitov jsou datovány rokem 1737.⁷⁶ V příloze č. 2 je umístěna fotodokumentace.

⁷³ www.pamatkovykatalog.cz, ze dne 10. 11. 2016.

⁷⁴ HORYNA, M. : *J. B. Santini Aichl*. Praha, 1998, s. 397-399.

⁷⁵ HORYNA, M. *J. B. Santini Aichl*. Praha, 1998, s. 397-399.

⁷⁶ HORYNA, M. *J. B. Santini Aichl*. Praha, 1998, s. 397-399.

Popis stavby

Jedná se o původně gotickou církevní stavbu⁷⁷, která byla přestavěna v duchu barokní gotiky podle návrhu Santiniho v letech 1730 – 1732, ve stejné době byla postavena gotizující márnice a branka.

Kostel stojí při západním okraji obce téměř na jejím nejvyšším místě ve svahu, po severní, jižní a východní straně kostela se nachází hřbitov vymezený ohradní zdí, v severním úseku ohrazení je vložena márnice. Vstup do areálu je určen dvojicí branek při západním průčelí kostela. K obdélné lodi je připojený trojboký presbytář a k západní fasádě lodi věž. U presbytáře se nachází sakristie.⁷⁸

Sakristie má protáhlý šestiboký půdorys, je zakryta valbovou střechou. Stěny jsou členěny navíc lisénovými rámy, na severovýchodě a jihovýchodě je umístěno jedno hrotité okno, zasklené je šestibokými čočkami do olova. Vlastní loď kostela je sklenuta valenou klenbou s výsečemi, plochy jsou pokryty štukovým žebrovím a vykrajovanými zrcadly. Vítězný oblouk je zhruba parabolický, nad vrcholem je umístěna deska s chonogramem (letopočet 1730), niky obou vchodů jsou uzavřeny hrotitým záklenkem. Vstupy jsou uzavřeny lomenými dveřmi. Střecha je valbová, krytá taškami bobrovkami. Fasáda je hladce omítnutá. Kolem kostela je vystavěna zeď cca 2 metry vysoká, také hladce omítnutá. Vrata ve vchodu do ohradní zdi jsou dvoukřídlová.⁷⁹ Tvar střechy věže je inspirován původními v době výstavby existujícími střechami chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře.⁸⁰

⁷⁷ Kostel je zapsán v památkovém katalogu Národního památkového ústavu pod číslem 1000144164, objekt je památkově chráněný od 3. 5. 1958.

⁷⁸ www.pamatkovykatalog.cz, ze dne 10. 11. 2016.

⁷⁹ www.pamatkovykatalog.cz, ze dne 10. 11. 2016.

⁸⁰ HORYNA, M. J. B. *Santini Aichl*. Praha, 1998, s. 397-399.

Kostel je umístěný na jižním okraji vsi ve svahu, ohradní zeď kostela přiléhá k místní komunikaci. V současné době probíhá obnova fasády věže kostela, jedná se o akci Ministerstva kultury ČR prostřednictvím Programu záchrany architektonického dědictví.

5.3 Kaple sv. Jana Nepomuckého v Druztové

Obec Druztová se nachází osm kilometrů severovýchodně od Plzně, v centru stojí barokní kaple sv. Jana Nepomuckého. Vznikla poněkud za zvláštních okolností, a to když v roce 1701 byla zřízena v obci fara, byl k ní přidělen středověký kostel sv. Máří Magdalény, který stál kilometr východně od Druztové. Příliš velká vzdálenost farního kostela přiměla místního faráře k rozhodnutí, že bude vystavěna kaple přímo v centru obce. Tento projekt byl realizován v roce 1745 podle vlastního projektu⁸¹ Ondřeje Matěje Kondela, kaple vznikla za velice krátkou dobu. Základní kámen byl posvěcen farářem Josefem Václavem Hrdým a společně s plzeňským primátorem a lékařem Petrem Heltferem z Heltfentrelu byl vložen do základů 27. dubna 1745. Kaple byla dokončena 9. listopadu 1745 a ihned vysvěcena. Její stavba trvala pouhých 196 dnů.

Popis stavby

Kaple sv. Jana Nepomuckého⁸² je postavena na šestibokém půdorysu. Fasádu člení lisenové rámce, ve východním průčelí je prolomen vchod lemovaný pískovcovým ostěním a klenákem. Ve čtyřech stěnách se nachází okna v šambránách s uchy, stěna protilehlá vchodu je plná, bez oken. Nad vchodem je obdélná konchou sklenutá nika, v níž je osazena barokní socha sv. Jana Nepomuckého.

Na ploché klenbě kaple je freska znázorňující ozářený jazyk sv. Jana Nepomuckého a kolem něho je věnec se šesti hvězdami uvnitř

⁸¹Jediná z popisovaných staveb autorsky přímo připisovaná Ondřeji Matějovi Kondelovi.

⁸² Stavba je zapsána v Památkovém katalogu Národního památkového ústavu pod katalogovým číslem 1000152918, objekt je památkově chráněn od 3. 5. 1958.

nesený anděly. Na hlavním barokním oltáři je obraz sv. Jana Nepomuckého klečícího na oblaku a obklopeného anděly, po stranách oltáře stojí sochy sv. Petra a sv. Pavla, v nástavku je socha blahoslaveného Jana Sarkandera.⁸³

Kaple je umístěna v centru obce u místní komunikace. V současné době probíhá rekonstrukce věže a krovu kostela, jedná se o akci Ministerstva kultury ČR prostřednictvím programu Podpory obnovy kulturních památek prostřednictvím obcí s rozšířenou působností.

5.4 Kaple sv. Antonína v Nadrybech

Obec Nadryby leží 13 kilometrů severovýchodně od Plzně na hraně svahu strmě klesajícího k levému břehu Berounky. V centru obce na návsi stojí skutečně mimořádně zajímavá stavba kaple sv. Antonína. Skládá se ze dvou architektonicky v podstatě nesourodých částí pocházejících z různých časových období. Původně zde stála plaským klášterem v roce 1725 postavená jen trojboká drobná kaplička, nebo spíše zvonice, kterou projektoval Jan Blažej Santini – Aichel, a která byla zasvěcena Nejsvětější trojici. V roce 1865 byla tato půvabná barokní stavba částečně obestavěna hmotou nové kaple. Tato kapla byla nově zasvěcena sv. Antonínu. Bylo to symbolicky podle nových objednavatelů Antonínů otce a syna Šimicových. Drobná stavba je přesným vyjádřením Santiniho architektury a zcela jasně je patrný jeho architektonický rukopis. Tvar zvonice připomíná prvek použití například u jednoho z pilířů kaple Jana Nepomuckého ve Žďáru nad Sázavou. K nadrybské kapličce se dochovala pamětní listina z roku 1725.⁸⁴ Předpokládá se, že stavitelem kaple po Santiniho smrti byl Ondřej Matěj Kondel.⁸⁵

⁸³ www.pamatkovykatalog.cz, ze dne 20. 11. 2016.

⁸⁴ BUKAČOVÁ, I. : *Architektura Jana Blažeje Santiniho- Aichla na severním Plzeňsku*. Beroun, 2012, s. 142-143.

⁸⁵ BUKAČOVÁ, I. : *Architektura Jana Blažeje Santiniho- Aichla na severním Plzeňsku*.

Popis stavby

Kaple sv. Antonína⁸⁶, původní barokní stavba je postavena na půdorysu sférického trojúhelníka a má podobu výklenkové kaple. Ve výklenku, který je otočený do lodi přístavku, byl prolomen otvor pro přístup do kaple. Ten se kuželovitě zužuje a je opatřen kapsami ve zdivu. Ve spodní části obíhá sokl z pískovcových kvádrů a nad ním jsou ve dvou zbylých stěnách prázdné niky. Obě průčelí zvonice pročleňuje rýsovaná rustika v lisenových pásech na vysokém soklu. Střední části těchto průčelí jsou probrány nikami s půlkruhovým půdorysem. Nad nimi jsou obdélné plochy. Průčelí kaple proštěňují lisenové rámy, okenní a dveřní otvory jsou tvořeny půlkruhovými záklenky. Kaple je zastřešena sedlovitě, přikrytá dvojité bobrovou krytinou. Zvon zastřešení je ve tvaru kolmého jehlanu nesoucího lucernu, na níž je stanová stříška.⁸⁷

Dnes je kaple barevně sjednocena fasádou, a tak obě historicky různorodé části tvoří dosti neobvyklý celek. Od svého počátku byla kaple pojímána místními jako tzv. depozit, kam se ukládaly důležité obecní dokumenty. Schránka ve věži existuje dodnes, k jejímu starému historickému obsahu byly přikládány další dobové předměty.⁸⁸

Kaple stojí v samém středu obce Nadryby. Zástavbu vsi tvoří řada zemědělských usedlostí, které byly vystavěny v 19. a 20. století. V samé blízkosti kaple se v současné době nachází rybníček, který utváří malebnou kompozici a evokuje vesnickou atmosféru.

⁸⁶ Stavba je zapsána v památkovém katalogu Národního památkového ústavu pod číslem 1000159494, objekt je památkově chráněn od 3. 5. 1958.

⁸⁷ [Www.pamatkovykatalog.cz](http://www.pamatkovykatalog.cz), ze dne 20.11. 2016

⁸⁸ BUKAČOVÁ, I. : *Architektura Jana Blažeje Santiniho- Aichla na severním Plzeňsku*. Beroun, 2012, s. 144.

5.5 Kostel sv. Jiří v Kostelci nad Mží

Obec Kostelem nad Mží leží na levém břehu Berounky 14 kilometrů severovýchodně od Plzně. Na východním okraji intravilánu vsi průčelím otočený do návsi a presbyteriem již stojící na svahu, který pak strmě klesá k řece, stojí kostel sv. Jiří. Původní středověká gotická svatyně je zmiňována kolem roku 1250. V letech 1741-1744 byl kostel barokně přestavěn nákladem plaského kláštera. Plány přestavby jsou připisovány Janu Blažejovi Santinimu, který byl v té době již dvacet let po smrti, stavitelem byl bezesporu Ondřej Matěj Kondel. Mojmír Horyna architektonický návrh přestavby kostela připisuje přímo Kondelovi a řadí kostel mezi sporné stavby, u nichž je autorství Santiniho nejisté.⁸⁹

Gotizující přestavba kostela je typickým dílem v duchu Santiniho architektury. Úprava kostela je provedena obdobnými architektonickými prostředky jako u kostela ve Všehrdech. Z tohoto srovnání je patrné, že Santiniho duch a obliba jeho rukopisu přetrvala i po více než třicet let od jeho přímého působení ve službách plaského kláštera.⁹⁰

Popis stavby

Kostel sv. Jiří⁹¹ je jednolodní stavba. K jejím starším částem bylo přistavěno západní průčelí s věží a na východě sakristie, čímž se celý kostel protáhl a s využitím terénu bylo zároveň dosaženo zajímavého efektu směrem od východu stoupající stavby. Širší obdélný útvar v západní části vytváří na bocích rizality se zaoblenými nárožními a na jeho čelní straně jsou umístěna okna ve tvaru sférického trojúhelníka. Nad nimi je umístěný barokní štít a hranolová věž, která vystupuje nad střechu lodi dvěma podlažními. Střecha je úzká jehlancovitá s bobrovkami, na vrcholu je umístěný křížek. Fasády stavby jsou členěny profilovanou korunní

⁸⁹ HORYNA, M. J. B. *Santini Aichl*. Praha, 1998, s. 417.

⁹⁰ BUKAČOVÁ, I. : *Architektura Jana Blažeje Santiniho- Aichla na severním Plzeňsku*. Beroun, 2012, s. 142-143.

⁹¹ Stavba je zapsána v Památkovém katalogu Národního památkového ústavu pod číslem 1000164812, objekt je památkově chráněný od 3. 5. 1958.

římsou. Sakristie má sedlovou střechu s valbou na východní straně. Kostel má kolem dokola vystavěnu ohradní zeď, hradba vymezuje okolo stávajícího hřbitova přibližně obdélníkový pozemek. Zeď je vystavěna z lomového kamene, v horní části jsou použité cihly. V západním úseku hradby po stranách lodi jsou umístěny dvě shodné branky. Vlastní vchod je osazen pískovcovým hrotitým portálem s patečními a vrcholovými klenáky, v klenácích je letopočet 1749, který datuje dokončení stavby. Dveře jsou dvoukřídlové, novodobé.

Kostel sv. Jiří v Kostelci nad Mží stojí na osamoceném místě na okraji obce, podobně jako kostely ve Všehrdech a Kozojedech. Kostela takto umístěný tvoří krajinnou dominantu. V ohradní zdi hřbitova umístěného okolo stavby kostela jsou dvě branky, erb nad nimi připomíná opata plaského kláštera Silvestra Hetzera.

5.6 Barokní sakrální stavby Ondřeje Matěje Kondela na severním Plzeňsku – shrnutí

Osobnost Ondřeje Matěje Kondela, díky níž byla postavena na Plzeňsku řada architektonicky náročných staveb, se významně zapsala svoji tvorbou do povědomí obyvatel i návštěvníků severního Plzeňska. Kondelova architektonická tvorba vyžívala po boku Jana Blažeje Santiniho-Aichla při výstavbě areálu konventu v Plasech.

Ondřej Matěj Kondel prokázal své věrné služby plaskému klášteru při výstavbě nových kostelů, kaplí, hospodářských dvorů a dalších staveb. Vedle kaple v Mladoticích, kde je jeho účast písemně doložena, to byla nepochybně i stavba Mariánské Týnice a výstavba hospodářského dvora Kalec. V předchozích kapitolách bylo podrobně pojednáno o pěti níže rekapitulovaných sakrálních stavbách, které Kondel realizoval po Santiniho smrti.

Kostel sv. Mikuláše v Kozojedech se nachází v mikroregionu Kralovicko. Projekt byl vytvořen asi kolem roku 1720 a realizace byla

dokončena v roce Santiniho úmrtí 1723. Ohradní zeď kostela sv. Mikuláše je první autorská stavba Ondřeje Matěje Kondela. V současné době je kostel, který se nachází na vyvýšeném místě v obci, nově omítnutý a vytváří zajímavou dominantu.

K barokní přestavbě kostela sv. Prokopa ve Všehrdech došlo v letech 1728-1737 tj. po smrti Jana Blažeje Santiniho Aichla. Původní menší kostelík byl barokně přestavěn, projekt byl pojatý ve smyslu náročné barokní gotiky, staré části stavby byly smysluplně propojeny

s novými. Kostel leží na nejvyšším místě v obci ve svahu, kolem něj se nachází hřbitov vymezený ohradní zdí. V současné době probíhá oprava fasády kostela a věž je nyní pod lešením.

Kaple sv. Jana Nepomuckého v Druztové jako jediná z popisovaných staveb je autorskou stavbou Ondřeje Matěje Kondela. Vznikla roku 1745 za velmi krátkou dobu, jednalo se o zakázku plzeňského primátora Petra Heltfera z Heltfentrelu, její stavba trvala pouhých 196 dnů. Kaple se nachází téměř v centru obce, poblíž návsi. V současné době probíhá rekonstrukce věže, která je sundaná.

V centru obce Nadryby stojí stavba kaple sv. Antonína Paduánského. Její zajímavostí je, že se skládá ze dvou architektonicky nesourodých částí, které pocházejí z různých časových období. Původně zde stála v roce 1725 postavená trojboká kaplička, resp. zvonice Nanebevzetí Panny Marie, kterou podle Santiniho projektu vystavěn Ondřej Matěj Kondel. V roce 1865 byla tato původní stavba částečně obestavěna hmotou nové kaple, která byla zasvěcena sv. Antonínu Paduánskému. Kaple je zasazena do původní návsi a tvoří velmi působivou dominantu obce.

Kostel sv. Jiří v Kostelci nad Mží byl vystavěn v letech 1741-1744, tj. dvacet let po smrti Jana Blažeje Santiniho. Úprava kostela je provedena obdobnými architektonickými prostředky jako u kostela sv.

Prokopa ve Všehrdech. Z tohoto zajímavého srovnání je zřejmé, že obliba Santiniho rukopisu přetrvala i po více než dvacet let jeho úmrtí.

Všechny popisované barokní památky byly navštíveny a byla pořízena fotodokumentaci, doložená v příloze této práce, která zachycuje jejich umístění v kontextu obce a jejich současný vzhled. Všechny uvedené sakrální stavby byly v nedávné době opraveny či u nich oprava práce probíhá.

6 ZÁVĚR

Hlavním cílem předkládané bakalářské práce byla charakteristika vybraných barokních staveb, které se nacházejí v kulturní krajině severního Plzeňska.

Úvodní kapitola byla zaměřena na specifikaci genia loci na území severního Plzeňska, poté byla geograficky vymezena zkoumaná lokalita. Z důvodu zjednodušení a přehlednosti bylo území rozděleno na sedm mikroregionů – Kralovicko, Plasko, Manětínsko, Všerubsko, Třemošensko, Nýřansko, Touškovsko. Do těchto územních celků byly umístěny významné stavby barokních architektů a stavitelů.

Nejvýznamněji ovlivnily charakter barokní kulturní krajiny severního Plzeňska stavby architekta italského původu Jana Blažeje Santiniho-Aichla, který prováděl své stavitelské dílo v duchu tzv. české barokní gotiky, která byla specifickým jevem českého barokního umění. Nejvýznamnější stavby na severním Plzeňsku, které Santini realizoval byly vesměs církevní zakázky pro plaský klášter. Jedná se o kapli Jména Panny Marie v Mladoticích (1708-1710), konventní areál vč. Kostela v Plasech, poutní kostel a probošství v Mariánské Týnici obojí od roku 1711, dále se věnoval realizaci plánů hospodářských dvorů Kalec a Hubenov.

Další podkapitoly byly zaměřeny na vybrané sakrální památky, které po smrti Jana Blažeje Santiniho-Aichla realizoval jeho následovník stavitel Ondřej Matěj Kondel, rodák z Kaznějova. Stručně byl popsán život a dílo obou umělců a okrajově byl zmíněn také Kondelův nejstarší syn Eugen Dominik, který se také podobně jako jeho otec zabýval stavitelstvím na Plzeňsku.

Ondřej Matěj Kondel realizoval stavby, které vznikly v souvislosti s jeho zakázkovou činností pro plaský klášter a autorem jejich architektonických plánů byl Jan Blažej Santini-Aichl.

Kondel vystavěl či barokně upravil po Santiniho smrti na severním Plzeňsku pět sakrálních památek – kostel sv. Mikuláše v Kozojedech, který byl realizovaný v roce 1723, přestavbu kostela sv. Prokopa ve Všehrdech (1728-1737), kapli sv. Antonína Paduánského v Nadrybech a barokní úpravu kostela sv. Jiří v Kostelci nad Mží (1725). Jedinou Kondelovou autorskou stavbou z vytypovaných sakrálních památek byla kaple sv. Jana Nepomuckého v Druztové (1745), která byla postavena na zakázku plzeňského primátora Petra Helftera z Heltgeftrelu, jehož stavba trvala pouhých 196 dní.

Ze všech popisovaných barokních sakrálních památek byla pořízena fotodokumentace, která vypovídá o jejich zasazení do kontextu obce a místa a zachycuje jejich současný stav. Všechny památky byly v nedávné době opraveny nebo u nich oprava právě probíhá, jedná se o cenné dominanty území jednotlivých obcí a věřím, že si stále najdou své návštěvníky a obdivovatele.

7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Sekundární literatura – monografie, encyklopedie, časopisy, sborníky.

BĚLOHLÁVEK, M. *Dějiny Plzně I. Od počátků do roku 1788*. Plzeň : Západočeské nakladatelství v Plzni, 1965. ISBN neuvedeno.

BUKAČOVÁ, I. *Kaple s hvězdou. Kaple Jména Panny Marie v Mladoticích*. 1. vyd. Mariánská Týnice, 2010. ISBN 978-80-87185-12-4.

BUKAČOVÁ, I. *Architektura Jana Blažeje Santiniho-Aichla na severním Plzeňsku*. 1. vyd. Beroun : MB Beroun, 2012. ISBN 978-80-86720-61-6.

BUŽEK, V. - KRÁL, P. (eds.) *Člověk českého raného novověku*. Praha : Argo, 2007. ISBN 978-80-7203-694-3.

DUDÁK, V. (ed.) *Plzeňsko – příroda, historie, život*. 1. vyd. Příbram : Baset, 2008. ISBN 978-0-7340-100-9.

DUDÁK, V. (ed.) *Santiniho cesta za světlem. Putování Plzeňským krajem*. 1. vyd. Beroun : Nakladatelství MH Beroun, 2006. ISBN 80-86720-21-7.

FÁK, J. - FOUČEK, K. *Baroko v Plzeňském kraji*. 1. vyd. Plzeň : Starý most, 2016. ISBN 978-80-87338-63-6.

FIALOVÁ, L. et al. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. 2. vyd. Praha : 1981. ISSN 0231-6080.

HORYNA, M. *J. B. Santini Aichl*. Karolinum, Univerzita Karlova v Praze : Praha, 1998. ISBN 80-7184664-3.

KAREL, T. - KRČMÁŘ, L. *Panská sídla Západních Čech. Plzeňsko*. České Budějovice : Veduta, 2006. ISBN 80-86829-21-9.

KOTRBA, V. *Česká barokní gotika. Dílo Jana Santiniho Aichla*. Praha 1976, ISBN neuvedeno.

KUMPERA, J. *Dějiny Západních Čech. I. Díl: Od pravěku do poloviny 18. století*. Plzeň : Ševčík, 2004. ISBN 80-7291-108-2.

NORBERG-SCHULZ, CH. *Genius loci. Krajina místo, architektura*. 2. vyd. Praha : Dokořán, 2010. ISBN 978-80-7363-303-5.

PODLAHA, A. *Soupis památek uměleckých a historických v Království českém. Politický okres kralovický. XXXVII*. Praha 1912.

PROCHÁZKA, Z. - BUKAČOVÁ, I. - FÁK, J. - FOUČEK, F. *Severní Plzeňsko II*. Domažlice : Nakladatelství Českého lesa, 1996. ISBN 80-901877-1-4.

SLÁDEK, M. (ed.) *Svět je podvodný verbíř*. Praha : Argo, 2006. ISBN 80-7203-709-9.

VÁLOVÁ, M. *Venkovské baroko. Odemčené zámky stopy baroka v krajině*. Plzeň : Český Západ, 2014. ISBN 978-80-904713-4-4.

Elektronické zdroje

Památkový katalog. Dostupné z www.pamatkovykatalog.cz, navštíveno ve dnech 10. a 20. 11. 2016.

Památkopin. Dostupné z www.pamatkopin.cz, ze dne 10.11. 2016.

8 RESUMÉ

The theme of this thesis is "The Baroque Buildings in Cultural Landscape in the North of Pilsen".

The main aim of the thesis was to describe and to make a photographic documentation of particular religious monuments.

The baroque style significantly influenced "genius loci" of the landscape in the north of Pilsen.

I have chosen religious buildings built between 1723 and 1745, constructed by architect and native of Kaznějov Ondřej Matěj Kondel.

The selected religious monuments were built according to the project made by Jan Blažej Santini-Aichel.

Among selected monuments are St. Nicholas Church in Kozojedy (1723-1727), St. Prokop Church in Všehrdy (1728-1737), St. Anton Church in Nadryby (1725) and St. George Church in Kostelec nade Mží (1741-1744).

The author of St. Jan Nepomucký Chapel (1745) is O. M. Kondel. It was a contract for Petr Heltfer – the city major of Pilsen.

I visited all the above mentioned buildings and made a photographic documentation of them.

9 PŘÍLOHY

9.1.1 Příloha č. 1 – Kostel svatého Mikuláše v Kozojedech

Pohled na kostel sv. Mikuláše v Kozojedech, původně gotický kostel byl v průčelní části barokně rozšířen, k západnímu průčelí bylo přistavěno barokní rozšíření. Do přístavby byla zakomponována průčelní věž.⁹²

⁹² Foto autor ze dne 21. 1. 2017.

Pohled na barokní rozšíření kostela sv. Mikuláše v Kozojedech. Pod vysokým oknem s půlkruhovým záklenkem je umístěna kamenná deska se znakem opata, po jejích stranách je letopočet 1727.⁹³

⁹³ Foto autor ze dne 21. 1. 2017.

9.1.2 Příloha č. 2 – Kostel sv. Prokopa ve Všehrdech

Kostel sv. Prokopa ve Všehrdech – jedná se o původně gotickou církevní stavbu, která byla v letech 1730-1732 v duchu barokní gotiky přestavěna. K obdélné lodi je připojen trojboký presbytář a k západní lodi věž.⁹⁴

⁹⁴ Foto autor ze dne 21. 3. 2017.

V současné době probíhá obnova fasády věže kostela sv. Prokopa ve Všehrdech.⁹⁵

⁹⁵ Foto autor ze dne 21. 1. 2017.

9.1.3 Příloha č. 3 – Kaple sv. Jana Nepomuckého v Druztové

Pohled na kapli sv. Jana Nepomuckého v Druztové. Nad portálem je vykrojené omítkové zrcadlo a nad ním je umístěna nika se sochou sv. Jana Nepomuckého, nika je lemována plastickou šambránou s uchy nahoře vytočenými do volut, výklenek je uzavřen konchou s mušlí.⁹⁶

⁹⁶ Foto autor ze dne 21. 1. 2017.

Druztová - Detail sochy sv. Jana Nepomuckého umístěného v nice nad průčelím kaple.

V současné době probíhá obnova krovu a střechy, kterou podpořilo Ministerstvo kultury ČR prostřednictvím programu obcí s rozšířenou působností.⁹⁷

⁹⁷ Foto autor ze dne 21. 1. 2017.

9.1.4 Příloha č. 4 – Kaple sv. Antonína v Nadrybech

Pohled na výklenkovou kapli se zvonící. Kaple sv. Antonína v Nadrybech je postavena na půdorysu sférického trojúhelníka.⁹⁸

⁹⁸ Foto autor ze dne 21. 1. 2017.

Pohled na trojbokou zvonici kaple sv. Antonína, jedná se o mimořádně přesnou stavbu. Jednoduchost a nesporná působivost drobné stavby svědčí o dokonalosti autorova návrhu.⁹⁹

⁹⁹ Foto autor ze dne 21. 1. 2017.

9.1.5 Příloha č. 5 – Kostel sv. Jiří v Kostelci nad Mží

Čelní pohled na kostel sv. Jiří – gotizující přestavba je krajinnou dominantou a byla vystavěna za úřadování opatů Celestina Stoye a Silvestra Hetzera.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Foto autor ze dne 21. 1. 2017.